

Favara i la crisi global

L'associació Wilberto Delso reuní un seguit d'especialistes i pensadors que debateren sobre la crisi global i esbrinaren alternatives. [p. 7]

La plaça Joaquim Ibarz

L'Ajuntament de Saidí decidí dedicar al desaparegut periodista de *La Vanguardia* un dels indrets més centrals i emblemàtics de la vila. [p. 9]

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques
Catalanoparlants d'Aragó

La Guerra Civil a Queretes

Del 3 al 8 de desembre es van celebrar a aquesta localitat un conjunt de debats i mostres sobre aquest període històric. [p. 10 i 11]

Premi «Guillem Nicolau»

El dissenyador gràfic i escriptor Carles Terès, guanyà aquest guardó amb la novel·la *Licantropia*, on uneix tradició i modernitat. [p. 16]

2.30 €. Any 14. La Franja, gener de 2012

El Moncada més íntim

UN LLAGUTER DE
L'EBRE PER A LA
SENYORA AMBAIKA-
DORA

WU

Sumari

- 2 Cartes creuades
- 3 Editorial
- 4 Matarranya
- 8 Baix Cinca
- 10 Reportatge: La Guerra Civil a Queretes
- 12 Cultura
- 13 Opinió
- 14 Tema del mes
- 16 Aragó
- 17 Galeria de personatges
- 18 Països Catalans
- 19 Opinió: Els xiquets refugiats del front d'Aragó a la casa Johnstone de Tossa de Mar (1938-1939)

Imatge coberta: Una de les dedicatòries del llibre «Dibuixos i caricatures de Jesús Moncada»
Il·lustració: ©Hereus de Jesús Moncada

TEMPS DE FRANJA 111

Edita:

C. Major 4, 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21
 • Associació Cultural del Matarranya
 • Consells Locals de la Franja
 • Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
 • Centre d'Estudis Ribagorçans (CERIB)

Director: Màrio Sasot • msasote@yahoo.es

Gestió i administració: Cèlia Badet

Cap de redacció i maquetació gràfica:
 Isabel Calaf • tempsfranja@orange.es

Consell de redacció:

El Matarranya: Antoni Bengochea, Loli Gimeno, José Miguel Gràcia, Marc Martí, Marta Momblant, Artur Quintana, Lluís Rajadell i Carles Sancho.

El Baix Cinca: Rosa Arqué, Jaume Casas, Pep Labat, Carme Messeguer i Carme Tarragó.

La Llitera i la Ribagorça: Carles Barrull, Glòria Francino i Josefina Motis. PP.CC.: Hugo Sorolla.

Fotografia:

Pep Labat i Sigrid Schmidt Von der Twer.

Opinió: Esteve Betrià, Josep A. Carrégalo, Miquel Estaña, Quim Gibert, Merxe Llop, Vicent de Melchor, Juli Micolau, Joaquim Montclús, Ramón Mur, Francesc Ricart, Carles Sancho, Ramon Sistac, Natxo Sorolla, Carles Terès i Joaquim Torrent.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín s.c.
 info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000. ISSN: 1695-7709

 Generalitat de Catalunya
**Departament de Cultura
 i Mitjans de Comunicació**

 INSTITUT
 D'ESTUDIS
 ILERDENCS
Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Salutació del director // Màrio Sasot

Comencem un nou any immersos en una crisi d'identitat general on no se sap ben bé què és veritat ni què és mentida, què és real i què és ficció virtual. I en eixes condicions és molt difícil saber què fer, quin camí emprendre i quines decisions adoptar. I, a força de dubtes i vacil·lacions, les forces escassegen i la militància i la resistència davant els abusos del poder amb l'excusa de la crisi són cada cop més minsos, en relació indirecta amb la força de la tempesta que està caient.

Aquesta revista ha sét, i és, una realitat incontestable, amb 112 números al cove i amb més d'onze anys de trajectòria ininterrompuda. Però ningú està lliure de

caure en la irrealitat, i aquesta publicació i els components de les associacions que l'editen tenim l'obligació social i moral d'adequar la realitat de la revista a les forces humanes, institucionals i econòmiques que realment la

suporten. Lo contrari seria enganyar al personal (als lectors) i enganyar-nos a nosaltres mateixos. No tocar de peus a terra pot dur a qualsevol societat al desastre.

N'estic segur que *Temps de Franja* sabrà afrontar amb seny i valentia aquests nous temps terbolencs i ficticis i que, amb les adaptacions i canvis que foren necessaris, aquesta vostra revista eixirà enfortida per a encarar els nous i difícils reptes que ens porte el futur.

Cartes dels lectors

Nens i Temps de Franja

Senyor director:

La informació que té la revista ens sembla massa avorrida per a xiquets i xiquetes com nosaltres. Per això volíem proposar que, com a tots els diaris, poguéssiu inserir altres seccions de tipus «passatemps», com acudits, sopa de lletres, sudokus, les 7

diferències, etc. Per Nadal, també podrien treure algunes informacions relacionades amb aquestes dates, com reportatges de llocs on encara es fa cagar lo tronc, pastoredes, etcètera. Espero que li hagin interessat aquestes propostes, i que algunes les veguem fetes realitat.

Llúcia i Irene S.
 Saragossa

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia i Kiosko Casanova. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saïd:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papeleria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** Llibreria El Temple. **Vall-de-roires:** Llibreria Serret.

Un concurs literari en català

Si des dels començaments de la democràcia es va apostar –des del Govern autònom– a emparar i donar cobertura a les nostres llengües, promocionant l'ensenyament a les escoles o creant els premis literaris Arnal Caveró per a l'aragonès, el Miguel Labordeta en castellà, i el nostre Guillem Nicolau per al català, ara li tocava el torn a la institució acadèmica més important d'Aragó: la Universitat de Saragossa obre definitivament les portes a la llengua catalana amb la convocatòria del I Concurs Literari de Narrativa i Poesia en Català «Universidad De Zaragoza» per part de la seua Àrea d'Activitats Culturals del Vicerectorat de Projecte Cultural i Social. Això és una excel·lent notícia i una extraordinària decisió dels impulsors. La dotació del premi –2.000 euros–, la publicació de l'obra guanyadora per part de la Universitat de Saragossa i la possibilitat de dos accésits li aporten un cert atractiu tant per als escriptors aragonesos com per altres escriptors de llengua catalana d'altres parts de l'Estat, la qual cosa vol dir que l'èxit de can-

didats està assegurat.

És ben cert que ja fa un grapat d'anys que la Universitat de Saragossa ve convocant i donant premis literaris al castellà i a l'aragonès, però al català no. Deien que l'aragonès estava més fotut que el català i per això el català es quedava sense premi. No deien, és clar, que el castellà està immillorable i per això li donaven premi. Han passat molts anys fins que se n'han adonat que l'argument era una mostra de tantes del cinisme anticatalà tan estès per les nostres terres. Però, suposem, finalment han reflexionat i, a més, en un moment tan crític com l'actual d'anticatalanisme furibund al país. Aquest concurs ve a trencar el greuge comparatiu deixant les coses al seu lloc. Recordem que també des de fa uns anys l'Ajuntament de Saragossa convoca el concurs de cobles aragoneses en català –està clar que es convoquen també en castellà i aragonès. (El llibre *Cobles d'anar i tornar*, col·lecció «Quaderns del Cingle» de Màrio Sasot recull dotze anys del concurs). Encara que no siguin premis exclusivament de llengua catalana, convindria recor-

Paranimf
de la
Universitat
de Saragossa
ARXIU

dar també que la Diputació Provincial de Saragossa i l'Ajuntament de Pena-roja de Tastavins convoquen premis anuals per a treballs en castellà, català o aragonès indistintament en el cas de la Diputació –Premi de poesia «Santa Isabel de Aragón, reina de Portugal»–, i en castellà o català els de l'Ajuntament de Pena-roja –Premi Vila de Pena-roja «Maties Pallarès».

Des de *Temps de Franja* els volem fer arribar la nostra enhorabona a totes les persones de la Universitat de Saragossa que han fet el possible per tirar endavant aquest nou premi en llengua catalana. Al mateix temps, animem a les altres universitats aragoneses, diputacions, ajuntaments i altres institucions públiques i privades per a que segueixen els exemples que hem descrit, sobretot en allò que fa referència a les dues llengües pròpies minoritàries d'Aragó –català i aragonès– que tan necessitades estan de protecció i difusió, tot i que som conscients que es necessiten moltes més mesures per a una veritable i efectiva protecció. Ara bé, tota pedra fa paret.

Eleccions generals 2011 al Matarranya

// NATXO SOROLLA

Els resultats electorals al Matarranya en les eleccions de 2011 al Congrés espanyol dels diputats han portat una majoria de vots a la coalició del PP i el PAR, que ha sumat més de la meitat dels vots (56,6%). Un terç dels vots són els que ha pogut mantenir el PSOE (32,6%). I la coalició entre CHA i IU ha sumat fins a un 7% dels vots matarranyencs, que juntament amb els vots a la resta de partits sumen fins a un de cada deu vots del territori. En totes i cadascuna de les poblacions ha vençut la coalició PP-PAR, trobant la seua majoria més important a la Portellada (71,4%) i Ràfels (70,5%). Les majories del PP-PAR més ajustades són les de Valljunquera (46,8%), Arenys de Lledó (47,1%), Queretes (48,4%) o Torre del Comte (49,5%).

Per a ajudar a interpretar els resultats de totes les poblacions del Matarranya a nivell local hem efectuat una anàlisi factorial. Hi ha un

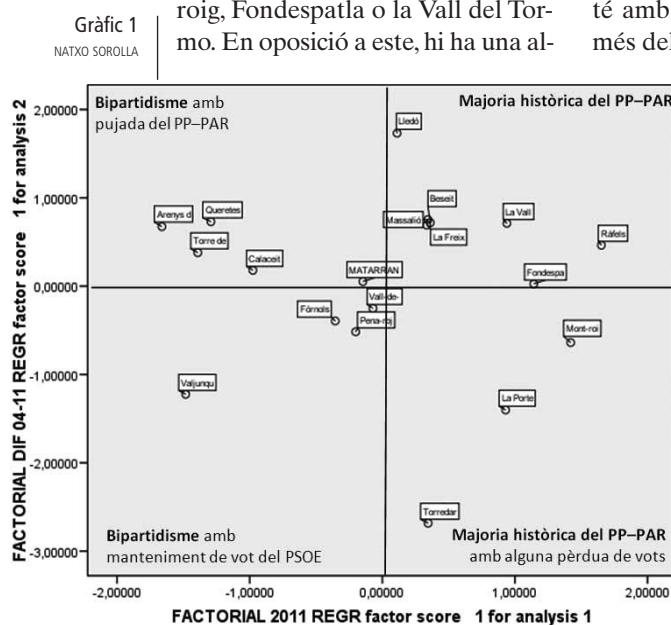
Pintades al Col·legi electoral de Calaceit
ISABEL CALAF

grup de poblacions (a la banda dreta del Gràfic 1) amb majoria molt important del PP-PAR, d'entre el 60% i 70%, i vot molt reduït al PSOE, al voltant del 20%. S'hi integren Ràfels, la Portellada, Mont-roig, Fondespatla o la Vall del Tormo. En oposició a este, hi ha una al-

	PP-PAR	PSOE	IU-CHA	ALTRES
Arenys de Lledó	47,1	46,4	4,3	2,2
Beseit	59,3	28,7	7,2	4,8
Calaceit	51,2	40,6	5,0	3,2
Fondespatla	67,4	21,2	7,6	3,8
Fórnols	59,0	31,1	9,8	0,0
La Freixenda	58,1	30,4	5,5	6,0
La Portellada	71,4	23,6	3,7	1,2
La Vall del Tormo	69,9	26,2	0,5	3,3
Lledó	57,9	34,7	1,1	6,3
Massalió	61,0	29,7	5,0	4,3
Mont-roig	68,1	19,1	8,0	4,8
Pena-roja	52,3	32,1	10,5	5,1
Queretes	48,4	42,9	5,7	3,0
Ràfels	70,5	19,3	4,5	5,7
Torre del Comte	49,5	44,1	4,3	2,2
Torredarques	58,2	21,8	18,2	1,8
Vall-de-roures	55,0	30,1	11,0	3,9
Valljunquera	46,8	43,8	6,9	2,6
MATARRANYA	56,6	32,6	7,0	3,7

tra agrupació de poblacions que vindria marcada per les poblacions on el PP també ha vençut, però es manté amb força el PSOE i es manté amb força el bipartidisme, amb més del 40% del vot al PSOE (a la

banda esquerra del Gràfic 1) tals com Arenys de Lledó, Valljunquera, Torre del Comte, Queretes o Calaceit. A la part inferior hi ha els partits que tenen una representació important de la tercera força amb la coalició IU i CHA, tals com Torredarques (18,2%), Fórnols (9,8%), Vall-de-roures (11%) o Pena-roja (10,5%).

* Col·laboració amb Ràdio Matarranya

L'ESMOLET

Bona gent (malgrat tot) // Carles Terès

Vull començar dient que, en els divuit anys llargs que fa que m'estic a Alcanyís, mai no he tingut cap problema pel fet de ser català de naixement i dir-me Carles enlloc de Carlos. Tanmateix les meues filles sí que han hagut de sentir-se alguna poca-soltada. Com ens diu la filla gran, això de ser anticatalà és «lo normal», aquí. Ho il·lustraré amb un parell d'exemples.

Fa pocs dies, la menuda va comentar-me sense perdre el somriure «saps que m'ha dit, avui, un xiquet? "Catalana de mierda"!». Anava per a desdramatitzar l'estirabot quan ella ha seguit «Jo vaig i li dic "Al menos sé dos idiomas, y tu sólo uno", i ell m'ha fet un "Bah!" i se n'ha anat». Afortunadament s'ho ha pres com una altra criatura de pati d'escola. Pel fet de ser

negra ja se n'ha sentit alguna, d'animalada. Ara li toca rebre per causa de la seua llengua. En fi.

L'estiu passat, tot endreçant paperassa, vaig trobar una felicitació antiga que les amigues havien fet a la filla gran. Una de les dedicatòries era «No me gustan los catalanes, pero tu me caes muy bien».

Aquests dos petits episodis corroboren el fet que, malgrat els molts anys de democràcia, a l'Aragó no s'assumeix que hi ha aragoneses de llengua catalana. El què em sap greu és que els que diuen aquestes coses són gent normal, bona gent, tan bona com qualsevol altre. Però hi ha alguna cosa que embruta la seua percepció. I em temo que s'escampa com taca d'oli.

Els jóvens del Matarranya diagnostiquen

Entre les mancances que trobe el col·lectiu hi són la formació, el treball, les possibilitats de l'oci i el desaprofitement del bilingüisme

// ALBERT NITO

Diversos jóvens dels pobles del Matarranya van participar el passat 26 de novembre en la primera sessió d'un projecte promogut pel Consell Nacional de la Joventut d'Aragó (CNJA) i que es basa en fer un profund diagnòstic per conèixer les mancances del territori. En aquesta primera sessió hi van participar a la vora de vuit jóvens, i en ella hi van aparèixer preocupacions latents en els jóvens com són la formació d'adults, la limitació de Formació Professional, les dificultats i 'handicaps' en matèria de treball i ocupació, les possibilitats d'oci al Matarranya i la manca de presència del català a la formació i les escoles com a eina formativa i curricular per al present i el futur.

Aquesta primera sessió es va desenvolupar a les instal·lacions de la Comarca del Matarranya i va consistir en unes taules de treball per grups on es van establir els principals paràmetres i dificultats que troben els jóvens als seus pobles. Alguns d'ells són prou interessants, com ara la necessitat de tindre cotxe propi per assegurar-se un lloc de treball, la limitació i l'atractiu dels llocs de treball, la manca de serveis o instal·lacions

esportives als pobles més menuts o la gairebé manca d'oci nocturn i alternatiu al seu territori. Al llarg de les pròximes setmanes, els jóvens del Matarranya continuaran trobant-se per dur a terme aquest projecte.

En concret, hi haurà dos sessions més, l'última d'elles centrada en una taula de treball on també hi seran presents els polítics i tècnics de joventut, amb l'objectiu d'exposar el diagnòstic que han fet de la seua comarca, com es poden corregir i quines accions concretes es poden promoure. La pròxima trobada serà el 7 de gener de 2012, on els jóvens del Matarranya seguiran treballant en aquest curiós diagnòstic que ja s'ha desenvolupat en altres comarques de l'Aragó. A través d'aquesta iniciativa es pretén promoure la participació activa dels jóvens i crear espais d'inclusió i protagonisme, així com millorar els sistemes de suport i fomentar la creativitat.

«Matarranya Conecta II»

// IRENE TORÀ

El 29 de novembre, la Comarca del Matarranya va organitzar una jornada entre empresaris turístics i artistes participants en Art Matarranya. La Jornada va consistir en les visites a les exposicions del Castell de Valldeu, la Fundació Noguera i el Museu Joan Cabré, degustació de gastronomia dels hostalers dels diferents pobles de la comarca i finalment empresaris i artistes van tenir la oportunitat d'intercanviar opinions en un debat via streaming per internet on es podia participar en directe a través del twitter amb el hastag #matarranya20.

VANITAS VANITATIS

El Dr. Piquer i Arrufat de Fórnols // Vicent de Melchor

Los passats 5 i 6 de novembre van tindre lloc a Fórnols diversos actes commemoratius en record del tercer centenari del naixement d'Andreu Piquer (Fórnols, 1711 – Madrid, 1772), metge-filòsof i home il·lustrat del XVIII hispànic. Sense cap mena de dubte, Piquer es trobe entre la mitja dotzena de personalitats d'entitat que ha donat el Matarranya. En la seua conferència, el periodista bellmuntà Ramon Mur ponderà la vàlua de la seua personalitat intel·lectual en los termes que li confià el calendari Manuel Mindán (S.J.): Ortega y Gasset, poc abans de la guerra, li havia dit que «Piquer ere l'únic pensador espanyol del XVIII digne d'este nom». També posà en contrast l'atre fill il·lustre de la vila: Braulio Foz (1791-1865): nascuts en el mateix segle, l'un fou un individu de l'Antic Règim, el novel·liste en canvi un dels primers republicans d'Aragó. (En una xerrada posterior, lo filatèlic Alejandro Abadía presentà un segell amb va-

lor postal (1,50 €) amb l'efígie de Piquer.)

Lo nostre metge-filòsof empenyé una tasca intel·lectual gegantina. Va ser catedràtic d'Anatomia, vicepresident de l'Acadèmia de Medicina i protometge, i metge de cambra de Ferran VI i Carles III. Publicà 18 títols en diverses llengües (castellà, llatí, francès) i països (Espanya, França, Holanda, Itàlia). La seua contribució més assenyalada al progrés de la Medicina va ser la individuació del trastorn bipolar, una malaltia mental que patí Ferran VI. En 1881 l'afamada Facultat de Medicina de Montpeller va aprovar una primera tesi de doctorat sobre la seua obra, i el mateix any s'hi interessava també Menéndez y Pelayo. Desde llavors l'obra piqueriana de medicina o filosofia no ha deixat d'interessar. Per açò cobra més valor l'observació de Mur segons la qual lo tricentenari de Piquer no pareix haver concitat un interès especial, fora de la seua vila natal.

L'XI Trobada Corals del Matarranya a Ràfels estrena una obra de J. A. Galindo

// MARGARITA CELMA

L'XI Trobada Corals del Matarranya a Ràfels estrena l'obra: 'Roda, Roda Sant Miquel' de José Antonio Galindo.

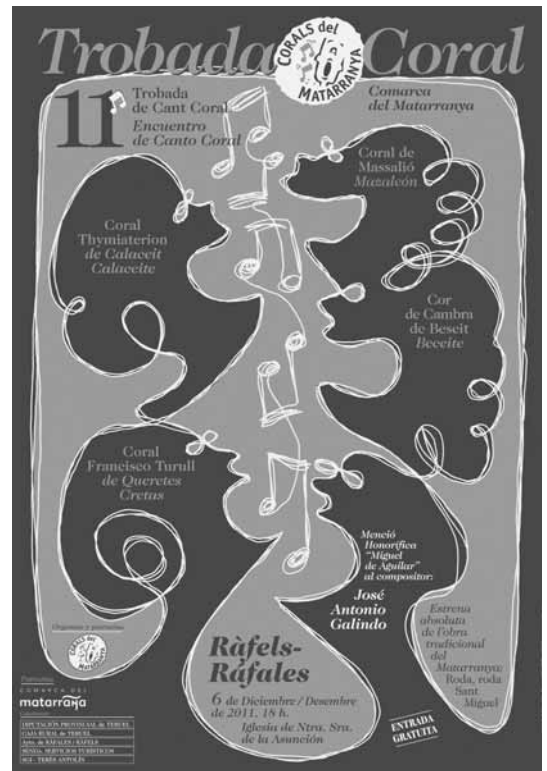
Nombrós públic i personalitats del món cultural i polític van presenciar a Ràfels l'XI Trobada Corals del Matarranya. Una volta més, les corals del Matarranya es van donar cita el dia 6 de desembre per a celebrar una festa de convivència i música. En aquesta edició van participar la Coral de Massalió, la Coral Thymiaterion de Calaceit i Caseres, la Coral Francisco Turull de Queretes i el Cor de Cambra de Beseit.

Després dels parlaments de l'alcalde de Ràfels Fernando Cavero i del President de la Comarca del Matarranya Francisco Esteve, les corals van cantar de manera individual quatre cançons. La Coral de Massalió va interpretar 'Maria la Cistellera' tradicional del seu poble amb harmonització de Beatriz Barceló i 'Zarzarrosa' de Werner, dirigit per Pedro Aparicio. La Coral Thymiaterion de Calaceit va cantar obres com 'El Bon Jesuset és nat' de Baltasar Bibiloni i 'Per tu jo cantaria' de Meyste dirigit per Margarita Celma. La Coral Francisco Turull de Queretes ens va delectar amb 'Perfidia' de Domínguez i 'El Abanico' de Trayter dirigit per José Manuel Conte. Va tancar les intervencions el Cor de Cambra de Beseit que ens va oferir 'Glòria in excelsis Deo' d'Antonio Vivaldi i 'Laschia

ch'io pianga', ària de l'òpera *Rinaldo* de Haendel amb arranjament de Collo, tot dirigit per Margarita Celma.

Seguidament es va realitzar l'estrena absoluta de l'obra 'Roda, Roda Sant Miquel', tradicional del Matarranya, amb transcripció de Margarita Celma i que consta al llibre *Cantem Junts*. José Antonio Galindo va escriure una cançó coral amb base tradicional per a veus mixtes i que va sonar per primera vegada a l'XI Trobada Coral, cantada per tots els cors del Matarranya. Ha de destacar-se l'enorme importància que té este fet i l'esforç que realitza l'associació Corals del Matarranya per a portar a terme la creació, el foment i la difusió del patrimoni musical tradicional del Matarranya en llengua catalana. A continuació José Antonio Galindo va rebre la 'Menció Honorífica Miguel de Aguilar' per la seva labor com a compositor a favor de la música coral i en agraïment per haver harmonitzat una cançó a les Corals del Matarranya. El compositor va destacar la importància que posseïx el món coral per a la difusió del folklore i va animar als cors a continuar amb esta labor tan encomiable. José Antonio Galindo, nascut a Granada l'any 1936, té una llarga trajectòria com a músic i compositor amb més de 150 obres corals catalogades i també instrumentals. Ha rebut molts premis i ha treballat com a assessor musical de programes a TVE a Madrid.

Com si d'una coda es tractés, els cors

Cartell de la Trobada de Corals del Matarranya

van cantar tots junts dues obres més del Matarranya i van finalitzar amb les ja populars 'Aubades del Matarranya' harmonitzades per Margarita Celma i amb acompanyament dels Gaiters La Pegalosa de la Terra Alta. Va acabar el concert amb un públic emocionat, aplaudint i agraint aquest tipus d'actes.

La Trobada Coral va tornar a ser un èxit per als cors i un moment històric per a la Comarca del Matarranya. Fins a la pròxima!

L'ARGADELL

A mal temps, bona cara? // Juli Micolau

Treballant la terra sempre es té la sorpresa de les pedres; els camperols amb el pas del temps les han utilitzat per a fer marges, pous... també per a fer casetes. M'ha caigut a les mans *Barraques de pedra seca*, una interessant anàlisi que estudia el fenomen. Més informació a www.pedrasecamont-roig.com

I a l'octubre ha aparegut una notícia a *La Comarca* d'Alcanyís on informa que vuitanta experts participen en el VIè Congrés sobre la pedra en sec, a Vilafranca, a la veïna comarca d'Els Ports. El congrés ha tingut diversos àmbits: la pedra com a element constructiu, la protecció legal i com una font més de cara a l'atractiu turístic. Ha comptat amb unes 30 ponèn-

cies d'estudiosos del País Valencià, Catalunya, Illes Balears, Aragó i França. Les jornades també han servit per presentar *Wikipiedra*.

I ara me'n vaig a l'edició d'*ABC* del 30/10/2011 on li fan una entrevista a la presidenta de la DGA Luisa Fernanda Rudi. I a la pregunta -¿*Pretende racionalizar la ley de protección, uso y promoción de las lenguas de Aragón?* Si voleu saber la resposta entreu per internet a l'edició digital. Crec que tornem a èpoques troglodítiques; només vull afegir que del soroll dels trons només queda una opció: refugiar-se de les inclemències i protegir-se tot lo millor possible.

La crisi global a debat a Favara

L'ASSOCIACIÓ «WILBERTO DELSO» INICIA LES SEUES ACTIVITATS AMB UN FÒRUM D'ACTUALITAT

// M.D. GIMENO

Amb lo títol «La crisis como reto global» s'han celebrat a Favara del Matarranya dos jornades de debat los passats dies 3 i 4 de desembre, organitzades per l'Associació Wilberto Delso (AWD). Experts en diferents àmbits van presentar ponències, seguides de debat.

Com a presentació, lo president de l'AWD, Pedro Carceller, va revisar qüestions econòmiques i ideològiques, incidint en l'escassa resposta social davant la complicada situació present amb *Desmoralización, pérdida de valor y de valores*. Després Eloy Fernández Clemente va dissertar *De la militancia política a la profesión de los políticos*. Catedràtic d'Història Econòmica de la Universitat de Saragossa, membre fundador de la revista *Andalán* i del Partido Socialista de Aragón (PSA), va fer una anàlisi crítica, a partir de la transició democràtica fins avui, de l'evolució del discurs i la pràctica política, des de la militància al servei dels ciutadans a servir-se de la política en benefici particular.

José Bada Panillo, doctor en Teologia i promotor del Seminario de Investigación para la Paz de Saragossa, va parlar de *Indignación y resistencia*, una reflexió general sobre les implicacions morals de la crisi actual. Per a Bada, ex conseller de Cultura del Govern d'Aragó i fill de Favara, és una crisi sense regles, que provoca desànim i la resignació d'acceptar que la batalla està perduda. Contra això va reivindicar la paciència, entesa com a resistència activa, necessària per tal de poder recuperar les regles i mantindre la moral alta.

Enrique de Castro, de la parròquia San Carlos Borromeo del barri madrileny d'Entrevías, anomenat «cura rojo» pel seu compromís social, va traçar amb *Una experiencia nueva de Iglesia en nuestra sociedad* la diferència entre una Església basada en el poder –de la jerarquia– i una altra propera a la gent i compartint los seus problemes –dels cristians de base, hereus del Vaticà II–, i va analitzar el pa-

per de l'Església catòlica en una societat opulenta com la nostra.

Una taula redona va tractar sobre experiències d'implicació i dinamització social. L'alcalde de Favara, Julia Vicente, va descriure l'important paper a la seua localitat de més de 50 associacions, perquè una societat és millor «cuanto más participada». José Guarc, sacerdot nascut a Valldalgorfa i testimoni de les represàlies patides al franquisme pel vicari de Favara Wilberto Delso, se va ocupar de la crisi alimentària, del necessari aprofundiment en valors en lloc de tornar al consum «insostenible» i de la seua

Jornades de debat a Favara
ASSOCIACIÓ AWD

experiència al Brasil amb el Movimento dos Trabalhadores Sem Terra (MST), que demana terres de cultiu. Al final, l'alcalde de Favara, Paco Domènech, va defensar una política realista, que prima els llocs de treball i necessitats assumibles sobre especulacions i obres faraòniques.

En les conclusions, Carceller va reivindicar la necessitat de la reflexió i el compromís personal amb l'entorn i la participació dels moviments de base com a camí per a l'acció política. L'AWD té la intenció d'organitzar més sessions monogràfiques de debat.

Salutació de José Bada

Ja que estic ací, a la meua vila, diré dos paraules en favarol que és com naltres xapurrejam la llengua catalana, que és tan nostra com les borraïnes que se crien al Rabinat. Només dos paraules per a que no se digue que mos mossam la llengua i per a saludar als forasters: benvinguts, i als de la vila: ben trobats.

Va ser també ací a on, després de cantar missa –ere el Nadal de 1954– parlaria als meus paisans, com ara a valtres i diria lo que va dir Jesús als seus segons conte l'Evangeli: «Foc hai vingut a portar a la terra i què vull sinó que prengue?» Un pecat de la meua joventut i una ridícula impertinència. Confesso, però, que algun romeret sí que hai tirat al foc. Quan era jove corria més que els meus desitjos i ara que sic un vell los records me pissen ja los talons. I encara que sigue cert lo que diuen a Maella: que naltres los favarols anem sempre davant de les tronaes com un llamp, a mi m'ha passat com a la Mola de Prat de Comte que conta mi mare: «De matí, quan la bassa del molí estae plena a vessar cantae alegre la mola: tot-ho-farem, tot-ho-farem; a migdia, quan baixae el nivell de l'aigua, segueie cantant però més a poc a poc: farem-lo-que-podrem, farem-lo-que-podrem; i a la vesprà cantae encara la mola: hamfet-lo-que-ham-pogut, hamfet-lo-que-ham-poguuut, i venie la nit, i callae en sec.»

Però sé molt bé que ací, a Favara, n'hi ha més aigua de la que hai begut i més vida de la que m'ha donat la meua vila. Moltes gràcies.

La deportació aragonesa als camps nazis

// CARMÉ MESSEGUER

En un parèntesi de la pluja, el vespre de dijous 3 de novembre, en la sala d'actes de l'Institut Ramón J. Sender de Fraga, va tenir lloc la presentació del llibre *Itinerarios e identidades: republicanos aragoneses deportados a los campos nazis* a càrrec del seu autor, Juan Manuel Calvo Gascón, i de Josep Maria San Martín Boncompte, delegat a l'Aragó de l'Amical de Mauthausen, entitat que convocava l'acte.

El volum és un recorregut en vuit capítols des dels orígens de la deportació d'aragonesos als camps nazis fins a l'alliberament i el procés de recuperació de la memòria de les seues vivències. Calvo Gascón, originari d'Ejulve (Terol), mestre i llicenciat en història, i membre de l'Amical de Mauthausen, es va proposar reconstruir no tant la memòria de la deportació com les identitats truncades per les repressions successives, l'exili i la deportació, a partir de 65 notes biogràfiques representatives. El seu mètode ha estat la recerca de documentació i l'entrevista amb supervivents i especialment amb familiars de deportats, en un procés de reconstrucció de la memòria oral en un moment en què –va denunciar– es tendeix a desvincular la deportació als camps nazis de la guerra civil i de l'exili republicà. En aquest sentit l'investigador va recordar que els supervivents dels camps es van comprometre a donar testimoni de la barbàrie nazi com a darrer tribut a les persones que hi van deixar la vida.

Calvo Gascón ha documentat 1.009 aragonesos (1.010, segons va assenyalar, quan el llibre ja era a impremta) amb diferents trajectòries: que van passar a Catalunya i després a França per l'esdevenir de la Guerra Civil o que prèviament residien a Catalunya o a França com a emigrants econòmics; el camí cap a la deportació va passar, principalment, pels camps de refugiats o la presó en el cas dels membres de la resistència. Les dades (origen i trajectòria) del miler de deportats apareixen detallades en un CD que acompanya el volum. Pel que fa a les

aragoneses deportades, va assenyalar que resulta més complicat seguir-los el rastre, tot i que n'ha identificat una dotzena.

Per posar fi a la presentació, Calvo va assenyalar que la publicació ha

Un moment de la presentació
CARMÉ MESSEGUER

estat possible gràcies al programa *Amarga memoria* del Govern d'Aragó i a la complicitat de moltes persones: «Com deien els republicans –va afegir–, quan van mal dades, cal resistir.»

L'Ajuntament de Saidí afronta el nou any amb deutes acumulats des de 2009

// ROSA ARQUÉ

Marco Antonio Ibarz, alcalde de Saidí, del PSOE, ja disposa dels resultats de l'auditoria que es va encomanar al mes de maig per conèixer l'estat dels comptes de l'Ajuntament d'eixa localitat del Baix Cinca. Segons el que s'ha publicat sobre l'estudi econòmic, el deute podria ser d'un milió d'euros aproximadament, el que suposaria més del 80% del pressupost anual del poble. De moment, per poder pagar als proveïdors i als bancs, l'Ajuntament ha hagut de demanar un crèdit a l'Institut de Crèdit Oficial i a la Diputació d'Ossa.

L'equip de govern actual ha decidit informar a tots els ciutadans de Saidí mitjançant una carta on es detallaran els resultats de l'auditoria i s'explicarà la situació econòmica de l'Ajuntament. Si es confirmen les dades, aquesta mala situació financera, originada quan governava Maria Teresa Font (PAR), condicionarà tota la política econòmica del consistori, tant les inversions com a les despeses.

L'exalcaldesa replicà, en una carta a l'Heraldo, que el deute no arribava al 60% del que deia l'informe de l'auditoria.

Saidí dedica una plaça al periodista Joaquim Ibarz

// MÀRIO SASOT

L'Ajuntament de Saidí va decidir, en l'últim ple municipal, per unanimitat dels seus nou regidors, canviar el nom oficial de la «Plaça de José Antonio» –popularment anomenada d'«Andrevet» o de «Seuma»– per la del «Periodista Joaquim Ibarz», natural d'aquesta localitat. La casa natal del periodista i el seu Museu hispanoamericà «Casa de vostè / Casa Vostra» es troben molt a prop d'aquesta plaça.

El que va ser corresponsal de *La Vanguardia* a Iberoamèrica des 1981 i que va morir el mes de març, havia reclamat públicament, en nombroses ocasions, a l'Ajuntament del seu poble que es canviés el nom d'aquesta plaça «per restablir definitivament la normalitat democràtica a la localitat». Una d'aquestes ocasions va ser durant el discurs que va dirigir als seus paisans com a pregoner de les Festes Majors a l'agost de 2000.

L'actual alcalde de Saidí, Marc Ibarz (PSOE) es va felicitar per la unanimitat i bona disposició que ha obtingut aquesta iniciativa en tota la corporació i ha lamentat que la proposta de canviar el nom franquista de la plaça «no hagués tingut el mateix ressò en altres legislatures en què ho havíem plantejat».

D'altra banda, la notícia del can-

Plaça Periodista Joaquim Ibarz de Saidí
AJUNTAMENT DE SAIDÍ

vi de nom de la fins ara plaça de José Antonio (Primo de Rivera) ha alegrat als membres d'un grup d'intel·lectuals barcelonins interessats per la biografia de Cristòfor Colom i el seu entorn històric. Un d'ells, el també saidinès Virgili Ibarz, va manifestar a *TdF* que tenien previst proposar al consistori de Saidí la col·locació, en aquesta plaça, d'un monòlit, escultura o placa commemorativa dedicada a Bernat Boïl, primer vicari general a Amèrica que va acompanyar Cristòfol Colom

en el seu segon viatge al Nou Continent en 1493 i que, segons consta en els arxius de la Corona d'Aragó, era fill d'aquesta localitat.

«Si aquest últim projecte es portés a terme, la Plaça del periodista Joaquim Ibarz tindria una doble vinculació amb Amèrica», explica Virgili Ibarz.

Lo canvi de nom de la plaça es farà de manera oficial el proper 15 de gener coincidint amb les festes d'hivern d'aquesta localitat del Baix Cinca.

ESTAMPES RIBERENQUES

Mequinensa, senyoriu dels Montcada // Carme Messeguer

La Sala Goya de Mequinensa va acollir, dissabte 3 de desembre la conferència, organitzada per Coses del Poble, *Mequinensa, senyorius medievals durant els Montcada*, impartida per l'historiador fragatí Joaquim Salleras.

Salleras va repassar els avatars de la vila des que es va integrar a les possessions dels Montcada (1244) en ser incorporada a la baronia d'Aitona. Salleras va destacar que la durada i l'afany del llinatge dels Montcada per mantenir aquesta possessió expliquen el seu protagonisme fins a la supressió dels senyorius al segle XIX. L'historiador fragatí incidí en la importància de resseguir la nissaga dels Montcada per a conèixer la història de la Corona d'Aragó, atès que els Montcada ostentaren el càrrec de senescals (cap de govern i de l'exèrcit del rei) fins al segle XIV.

La relació dels Montcada amb la ribera baixa del Segre data de mitjan segle XIII, quan Guillem Ramon de Montcada es va unir en matrimoni amb Constança d'Aragó, filla natural del rei Pere el Catòlic que havia obtingut com a dot la baronia d'Aitona. Dels

tres fills de la unió, Pere I de Montcada i Aragó va ser el continuador de la branca Montcada d'Aitona i primer senyor de Mequinensa. L'autor del llibre va posar de manifest les disputes dels Montcada amb els Entença per la vila, que es van acabar saldant a favor dels Montcada. Tanmateix, els Entença van ostentar-ne el senyoriu durant la primera meitat del segle XIV, moment en què Mequinensa va quedar integrada a l'Aragó. Mequinensa va continuar vinculada als Montcada quan la baronia d'Aitona va esdevenir comtat (segle XVI) i marquesat (segle XVII), aleshores en poder de la branca valenciana de la família. Finalment, l'historiador fragatí va fer també un apunt sobre l'expulsió dels moriscos (1610), que en el cas de Mequinensa va suposar la pèrdua de la meitat de la població.

En acabar l'acte, va tenir lloc la presentació del llibre *Mequinensa: senyorius medievals (1149-1626)*, que recull les dos conferències de Joaquim Salleras i que ha editat *Coses del Poble* amb el suport de l'Ajuntament i de la Comarca del Baix Cinca.

La Guerra Civil

Dels dies 3 al 8 de desembre s'han celebrat sobre el transcurs de la passada Guerra Civil

// M.D.

Juan Luis Camps
CARLES SANCHO

Los pobles il·letrats, sense tradició escrita i sense més història que la general, on queden enterrats los seus noms, mereixen lo record i la reflexió ponderada i documentada sobre els fets més importants i dolorosos del passat. És una obligació moral que té la seua posteritat. Este sentit de restauració, estudi i voluntat clarificadora ha presidit les jornades celebrades a la Casa de Cultura de Queretes sobre la Guerra Civil de 1936, segons va transcórrer de manera concreta a la localitat. Dirigides per Juan Luis Camps i organitzades per l'Associació Cultural Medieval, amb la col·laboració de l'Ajuntament i l'ASCUMA, se van estructurar en tres sessions diferents, al principi de les quals se van explicar les orientacions i propòsits.

La proposta, coherent i exhaustiva, oferia en paral·lel los esdeveniments generals i els locals, i revisava la conjunció de causes del conflicte (polítics, socials, econòmiques) per extreure'n conseqüències. L'organitzador, bon coneixedor

de la història del seu poble, ha investigat amb rigor abundants dades bibliogràfiques, d'arxiu i testimonials, de manera que ha recopilat un material valuós de fotografies, insígnies, notícies... D'elles han derivat un complet guió i cronologia que va repartir als assistents, mapes locals on s'indicava l'avançament de tropes a la zona i estadístiques o informacions municipals. Camps, que va començar amb la confessió d'algunes doloroses històries familiars –amb persones als dos bàndols, com

tantes altres–, ha actuat amb la voluntat de desmuntar tòpics assumits com la identificació d'esquerres amb República o dretes amb rics, i de no ferir sentiments, així que es va excloure la menció de noms propis.

La primera jornada se va centrar en los feliços anys 20, en què va brillar l'il·lustre torero Nicanor Vilalta, amic de Miguel Primo de Rivera, se va construir la via fèrria i hi va haver bones collites. D'ací es va passar al context de la II República i les circumstàncies que van derivar en lo cop d'Estat, així com en lo moment de superpoblació i crisi que vivia la vila. A continuació se va fer una crònica detallada de com se va conèixer allí la notícia i quines conseqüències va comportar a l'administració local durant los cinc dies primers fins al 25 de juliol.

La sessió del dia 6 va tractar de tres períodes successius, de gran incidència al poble: lo revolucionari (del 26 de juliol al 31 d'agost), les col·lectivitzacions anarquistes –que es van produir en diferents pobles de la comarca– (fins l'agost del 37), i el socialista (fins l'abril del 38). Durant lo període revolucionari violent es van produir el major nombre de morts a l'entrada de les tropes i milicians: 3 capellans i 13 veïns, amb dubtosa autoria d'estos dramàtics fets, tot i les acusacions recollides a la Causa General. La col·lectivitat fou voluntària, excepte per les fa-

Juan Luis Camps, historiador de Queretes, ha publicat diverses obres sobre la seua vila, tant en castellà com en català: *Cretas: una villa de la orden de Calatrava entre el Algars y el Matarranya* (2000), *Lledó, Arenys, Calaceit i Queretes* (2004), *Toni Llerda, terra i llengua* (2006) i *A costa de Cretas* (2008). Estos últims anys s'ha dedicat intensament a investigar sobre la història recent de Queretes: la seua passió. Ha recopilat molts materials d'arxius, bibliogràfics i testimonis, cada vegada més escassos, dels que van viure o van escoltar relats d'aquells anys de conflicte al nostre territori. Ha elaborat esta heterogènia informació i l'ha presentat de manera molt didàctica durant les passades jornades, amb un èxit de públic extraordinari.

Carles Sancho

vil a Queretes

brat unes jornades d'exposició i reflexió vil espanyola a la localitat matarranyenca

GIMENO

mílies de dretes amb membres fugits a Saragossa — uns 60— i dels acusats pel Tribunal popular de Casp, fins que va ser clausurada per les autoritats comunistes al setembre del 37.

Lo dia final, 8 de desembre, va estar dedicat a la radera etapa de la guerra, des del 2 d'abril del 38, en què tropes franquistes i italianes van entrar a Beseit, Queretes, Arnes i Horta de Sant Joan, amb les conseqüències de la implantació del nou règim i la cruenta fase final de la guerra, en què la zona va quedar limitant lo front de la batalla de l'Ebre. La seua finalització l'1 d'abril del 39 va obrir la postguerra, en la qual diversos queretans van patir presó, Consells de Guerra i afuse-

llaments.

Les jornades se van completar amb la projecció de tres pel·lícules en dies alterns: *Raza* —amb guió del general Franco—, *Tierra y Libertad*, de Ken Loach i *La buena nueva*. Una exposició al pavelló firal mostrava fotos, banderes, armament i diaris de l'època analitzada. Així mateix, Serret de Vall-de-roures va oferir una parada de llibres molt ben seleccionada.

S'ha de destacar la gran assistència de públic i la seua atenció respectuosa, interessats en una part recent i no superada de la història local. La Guerra Civil resulta un tema tabú, perquè queden alguns testimonis presencials o la memòria par-

ticular d'una tragèdia, transmesa de forma privada. Per això, per una banda, és encara el moment de poder recollir informació dels que viuen i recorden i de recuperar materials escrits o gràfics; per l'altra, la celebració de jornades divulgatives o la publicació dels estudis realitzats ajuden a ubicar los records personals dins d'unes línies conceptuals i cronològiques, amb una perspectiva imparcial i documentada. Iniciatives com esta obren un camí mereixedor d'elogi i d'imitació, i constitueixen la prova de que és necessari i possible parlar de la controvertida «memòria històrica» si es fa amb intel·ligència, rigor i sensibilitat.

Exposició
La Guerra Civil
a Queretes
CARLES SANCHO

El Moncada més íntim

Publiquen un recull de dedicatòries de l'autor mequinensà

// CARME MESSEGUER

Quan el projecte d'animació escolar que porta el nom del nostre escriptor més il·lustre ha estat irracionalment suprimit, una nova iniciativa ha vingut a aportar una visió inèdita sobre els dots artístics i la personalitat de Jesús Moncada. Es tracta de la publicació dels *Dibuixos i caricatures de Jesús Moncada* a cura de Mercè Biosca, professora a la UdL i estudiosa de l'obra de l'autor mequinensà.

La presentació d'aquesta publicació es va fer a la sala Goya de Mequinensa el dissabte 17 de desembre amb la presència de la

Un moment de la presentació a la sala Goya

AJUNTAMENT DE MEQUINENSA

germana de Moncada, el director de Pagès editors i l'autora del recull.

Va obrir l'acte l'alcaldesa de Mequinensa, Magda Gòdia, que va destacar l'aposta de l'Ajuntament de Mequinensa per la difusió de la figura del fill predilecte de la població. Tot seguit, Rosa Mari Moncada va lloar la publicació perquè, com el seu germà, amaga una gran feina darrere d'una aparença senzilla i agradable. Per la seua banda, Lluís Pagès va assegurar que ha estat un goig fer-se càrrec de l'edició d'aquest llibre i va insistir que des del territori cal valorar el fet de comptar amb un

escriptor de tanta magnitud.

En la seua intervenció, Mercè Biosca va agrair la implicació de totes les persones que han contribuït a fer possible la publicació, en especial aquelles que han aportat les dedicatòries dibuixades de Moncada. Biosca va explicar que els dibuixos recopilats van tenir per origen tant dedicatòries il·lustrades de llibres com targetes que Moncada adreçava als seus amics, família o col·legues amb motius circumstancials. La tria ha hagut de limitar-se a 150 dibuixos, que han estat escollits per la seua originalitat o missatge: autocaricatures, animals a mena de diversos *alter ego* de Moncada o personatges extrets de les obres literàries de l'autor, que apareixen breument contextualitzats i mostren en clau gràfica l'humor, la ironia, la sornegueria i, tanmateix, la filantropia i la tendresa del Moncada de sempre. El visionat d'algunes de les il·lustracions de la publicació va anar acompanyada per la lectura de fragments de l'obra de Moncada a càrrec de la professora de la UdL Maria Pau Cornadó, que a més ha prologat el llibre. Biosca va destacar que calia fer aquest recull de dibuixos esparços perquè aporten una visió del Moncada més íntim, de la seua personalitat i de la xarxa d'amistats que l'envoltaven, a més que la publicació suposa un homenatge a l'escriptor, que en aquests dies hauria fet 70 anys.

DONES

Concepción Gimeno de Flaquer (Alcanyís 1850-Madrid 1919) // M. Llop

Gimeno de Flaquer estudià a Saragossa. Al 1869 publicà *Los impugnadores del bello sexo*; als vint anys marxà a Madrid on va col·laborar amb la revista *Argos* i participà en tertúlies literàries. Casada amb el periodista Francisco de Paula Flaquer i Fraire, director de revistes a L'Havana i a Madrid. Fundadora i directora de *La ilustración de la mujer*, a Barcelona, on proclamava que l'educació femenina havia d'igualar la masculina. Directora d'*El álbum Ibero-Americano* des de 1890. Després d'uns anys a França i Portugal es va instal·lar a Mèxic, l'any 1883, on dirigí *Álbum de mujer*, revista polèmica. Va rebre distincions del govern mexicà per l'esforç en difondre la cultura de dife-

rents països i la medalla d'honor de Venèçuela; el 1887 va rebre un homenatge en el Centre Català de l'Havana. Donava conferències que sempre tenien molt èxit, va escriure assaig, contes, discursos, conferències, Victor Hugo li va enviar una carta per l'èxit de *La mujer española*, llibre del qual es van fer nou edicions. Les seues publicacions eren incòmodes. Va ser pionera del feminisme catòlic de començaments del segle XX. Algunes obres són: *Una Eva moderna*; *La mujer juzgada ante el hombre*; *Mujeres, vidas paralelas*; *La mujer intelectual*; etc. El SIEM, de la Universitat de Saragossa convoca un premi anual amb el seu nom.

El català, una tasca de tots

// JOSEP MARIA BARÓ

En este article voldria expressar allò que crec és un deure institucional d'una associació d'Utilitat Pública sense afany de lucre com és ASCUMA, i que té entre les seves finalitats el foment de la dignitat cultural de la comarca del Matarranya –i per extensió de totes les comarques de la Franja– pel que fa al reconeixement del català com a llengua pròpia i per tant, per al seu ús i difusió per tots els mitjans socials: escola, església, activitats lúdiques públiques i privades...

El coneixement i difusió a tots els nivells –tant els més intel·lectualitzats, com els més allunyats de la cultura, i de la història– cal augmentar-lo amb la publicació d'obres i treballs literaris d'autors vinculats amb els territoris de la Franja, que han d'arribar a tothom, amarant a tota la societat de la nostra comarca (cicles de conferències, jornades culturals, tallers per a infants etc.). No cal dir com també ens cal fomentar l'excel·lència en totes les accions que s'emprenen i hem d'ajudar, com sempre s'ha fet, a tots aquells que vulguin escriure i treballar en qualsevol àmbit de la cultura.

També hem donat i donarem suport a tots els que, en situacions ad-

President d'ASCUMA

verses, donin testimoni de la cultura i la llengua catalana del nostre territori, fent les actuacions que es considerin més adequades i arribant a les més altes instàncies.

És evident que l'ASCUMA, al llarg dels més de vint-i-dos anys, ha treballat en tots els nivells. En el nivell polític com associació i per mitjà dels seus associats, com a membres d'institucions com el Consell de Llengües d'Aragó, amb la finalitat d'aconseguir una legislació favorable al ple reconeixement de la llengua catalana com a pròpia i cooficial. És prou conegut que no totes les forces polítiques han manifestat el mateix interès en assolir aquesta finalitat.

CHA, IU i PSOE han estat els partits més favorables a les nostres fites culturals i lingüístiques, afavorint l'actual Llei de Llengües. PAR i PP s'han oposat oficialment al reconeixement del català com a llengua pròpia i cooficial a les comarques de la Franja, tot i que destacats polítics de la comarca del Matarranya han defensat i defensen el català com a llengua pròpia i d'ús habitual fent constar la realitat històrica.

Després del triomf electoral del PP i PAR a l'Aragó i atenent les primeres declaracions del nou Govern respecte a la reforma o limitació de la

Josep Maria Baró
ARXIU

Llei de Llengües, resulta lògic que es generi un pessimisme generalitzat que, de vegades, pugui desembocar en reaccions públiques irades per part de determinats defensors de la llengua. Tot i així, pensem que cal reforçar i mesurar les relacions institucionals i, si s'escau, oferir la informació històrica que fonamenta la defensa d'una llengua que es parla a les comarques de la Franja des de fa més de vuit-cents anys.

Per afavorir aquestes relacions institucionals cal promoure l'activitat del Consell de Llengües d'Aragó, que té plenes facultats per auto-convocar-se i que han estat nomenats per un període de sis anys i que pot fer propostes per al desenvolupament de la Llei i també per a la constitució de l'Acadèmia del Català i de l'Aragonès. És evident que en el cas que es plantegés la modificació de la llei, el Consell de Llengües hauria de ser escoltat, i la presència dintre d'este consell de membres d'ASCUMA ho hauria de facilitar.

TOT ENSENYANT LES DENTS

Nadal d'autoservei // Ramon Sistac

Doncs sí que anem bé. D'uns anys ençà, ha desaparegut del món conegut el servei personalitzat als clients per gairebé tot arreu. Els supermercats han substituït les tendes de tota la vida, no hi ha manera de trobar un trist dependent a les botigues de roba (què se n'ha fet, de les famoses «barbies» del carrer Major de Lleida?) i a les gasolineres t'enllardes les mans, i potser els pantalons, de gasoil de la millor qualitat, especialment els dies de vent quan no et pots enfundar els completíssims guants de plàstic que amablement t'hi ofereix un dispensador.

Les persones grans, o aquelles que simplement són una mica exigents, se senten perdudes davant de tanta desatenció. I l'atur augmenta i augmenta, i al pas que anem fins i tot els transports públics, les esglésies o la Seguretat Social seran d'autoservei. I potser les úniques feines noves que es generaran seran les de client professional o de comprador compulsiu titulat. Un país que produeix més aviat poc no pot donar per a gaire més.

Avantatges de l'autoservei. T'autoserveixes a Ikea Badalo-

na un producte que val cent euros. A l'eixida, l'empresa consorciada de transport et diu que te'n cobrarà cent més per portar-t'ho a Lleida, perquè està a més de 150 km de Badalona (exactament 158) i, si vols que t'ho munten, cent euros més. Un producte de cent euros, doncs, acaba costant-ne tres-cents. De res et serveix explicar-los que Lleida és Catalunya i que, si volen, podrien escurçar el trajecte; igualment el servei d'atenció al client –que no és d'autoservei– t'engega a prendre vent. Provo a la botiga de la mateixa casa a Saragossa, i finalment decidisc de carregar-m'ho i muntar-m'ho jo mateix, i que es faça fotre l'hèrnia discal. Amb el que ens hem estalviat, ma parenta i jo ens veiem obligats a devorar un cabrit al forn important, en un restaurant, a la vora de la plaça San Francisco, que coneix gràcies a l'hospitalitat reiterada dels estimats col·legues de la universitat saragossana. Com a mínim, ací sí que ens serveixen, i la crisi que se'n vaja a pastar fang. I, a vosaltres, bon Nadal i que entreu amb el peu dret (o amb l'esquerre, si sou esquerres) en el previsiblement molt restret any 2012.

El castell de Calaceit

// JOAQUIM MONTCLÚS

Una vegada més em veig obligat a parlar dels primers anys de la vida dels nostres pobles després de la restauració cristiana. Sobre aquest tema s'ha fet córrer molta tinta, però davant de certes publicacions aparegudes recentment i veien que puc fer noves aportacions, malgrat que algú em pugui titllar de reiteratiu, ho torno a fer.

Com ja és conegut, la vila de Calaceit i els seus voltants van ser conquerits vers l'any 1151 pels cavallers de Cambrils i el sobirà, per pagar els serveis, els va concedir el senyoriu.

Quan aquests cavallers es van fer càrrec del lloc, a la part alta de l'actual vila de Calaceit, hi van trobar un castell que fins al moment l'ocupaven els sarraïns. Per les troballes realitzades, el lloc havia estat poblat en l'època dels ibers i, possiblement, en èpoques anteriors.

Més que un castell, era una fortalesa. Els documents l'anomenen 'castrum', un lloc fortificat que en el seu interior albergava una trentena de cases. Dintre d'aquesta fortalesa hi havia també una mesquita musulmana que després es convertí en la primera església de Calaceit dedicada a Sant Pere i una torre de defensa.

Com el lloc no reunia moltes comoditats, quan va deixar de complir la seva funció defensiva i la població es va establir al pla, a poc a poc, es va anar abandonant. És té constància que l'any 1462, durant la guerra de

Església Parroquial de Calaceit
ISABEL CALAF

Catalunya contra Joan II, encara funcionava com a fortalesa, perquè, segons els documents, l'oficial del bisbe de Tortosa s'hi havia refugiat, però durant les guerres dels Segadors i de Successió fou cremat diverses vegades i totalment destrossat. Les darreres pedres de la fortalesa van servir per a edificar l'actual església parroquial i fortificar la població, durant les guerres carlistes.

Si el castell no era massa important com a monument, sí que ho era per l'extensió de les terres que dominava. Segons la documentació conservada, en un primer moment, pertanyien al castell les actuals po-

blacions d'Arenys, Cretes, Lledó i el Mas de l'Ametlla o Amenla (nom com figura en els documents més antics). Hi ha diversos documents que així ho confirmen.

Els historiadors Santiago Vidiella i Marià Galindo afirmen que la vila de Cretes, en un primer moment, era molt petita i pertanyia al castell de Calaceit. Ens hem de refiar d'aquests historiadors, perquè la documentació d'aquesta vila, en aquests primers temps, s'ha perdut per complet. A l'Arxiu de la Catedral de Tortosa hi ha abundants documents que parlen d'Arenys, Calaceit, Lledó i del Mas de l'Ametlla, però cap de Cretes. La

LA VIDA EN CALMA

Posant-hi el coll // Teresa Serrano

Ecoltant o llegint els comentaris provinents de diferents observadors de la realitat econòmica i social d'aquest país, una té la sensació que els anys de treball han estat un malbaratament.

Som dibuixats com a ciutadans hàbils en l'escaqueig i poc entesos en el desenvolupament del treball.

Semblem definits per la falta de dedicació i per l'ínfim esforç amb que ens entestem en les tasques professionals.

I em pregunto, ¿on han anat i per què han servit totes aquestes hores invertides, matinades, preocupacions? Tants i tants pencaires menyspreats en una balança comparativa que no els fa justícia ni els defineix amb veracitat.

Som presentats com administradors dolents dels nostres re-

ursos en una economia familiar marcada pel dispendi i el malbaratament indiscriminat. De qui es parla en aquestes línies?

I com està el barat que es compra el nostre temps, molt per sota dels salaris dels europeus amb els que ens comparen. Com si en aquestes condicions fóra senzill fer del malbaratament una manera de vida.

I dic jo, no serà que els observadors miren molt curt, o bé que el seu horitzó comparatiu és esbiaixat i poc fiable?

Ens demanen fer pinya, i estem sostenint el pes d'una mala gestió que es remunta en els anys.

Així, patim la humiliació de l'insult, l'enuig i la ira del que escolta un missatge que demana ajuda mentre som titllats d'incapaços i ens estiren de l'orella.

documentació d'aquesta vila, amb els plets que aquesta va mantenir al llarg de la història, va deure de ser recopilada i es troba en algun lloc desconegut o ha desaparegut. De totes maneres, la seva història deu de córrer paral·lela a la resta de les poblacions. L'any 1210 havia d'estar a mans del bisbe de Tortosa, perquè, en cas contrari, difícilment hagués restat, des del punt de vista eclesiàstic, sota els dominis d'aquest bisbat.

És possible que l'orde de Calatrava, molt interessada en ampliar els seus dominis, en algun moment, abans de 1210, comprés la vila de Cretes i els seus termes als senyors de Cambrils com ho va fer amb Arenys i Lledó, però crec que aquesta vila mai va pertànyer a l'orde de Calatrava dintre de la donació del castell d'Alcanyís. En la butlla papal de l'any 1187 i en posteriors, on s'especifiquen les possessions de l'orde de Calatrava, no hi apareix la vila de Cretes. Hi apareixen moltes poblacions i, fins i tot, s'especifica que posseeix la meitat de Maella.

Una prova clara que la vila de Cretes era un domini a part de les possessions de l'orde de Calatrava d'Alcanyís la tenim analitzant els termes del Mas de l'Ametlla.

Aquest territori, des d'un principi tenia jurisdicció pròpia i estava situat dintre dels dominis del castell de Calaceit, la qual cosa no vol dir que formés part dels termes de la vila. Segons l'historiador Vidiella, els edificis del Mas estaven situats molt a prop de l'actual ermita de Sant Pol. Exactament, a uns dos-cents metres, envoltades de pins i matolls, avui, encara es conserven les seves ruïnes.

Existeixen una bona quantitat de documents on s'afirma que l'esmentat mas estava situat dintre del castell de Calaceit i limitava per la primera part amb Vall-de-roures, per la segona amb el terme d'Arenys, per la tercera amb el terme de Cretes i per la quarta amb els dominis dels germans de l'orde de Calatrava. Seguint aquest criteri, fent una demarcació del seu territori, veurem que tallava els actuals termes de Calaceit i Cretes. La llenca del terme de Cretes, que actualment arriba quasi fins a les portes de la Vall del Tormo, formava part del seu terme i marcava

els límits amb els dominis de l'orde de Calatrava. Curiosament, quan els documents anomenen els límits dels dominis de l'Orde, deixen a Cretes a part. És un clar senyal que era un territori amb jurisdicció pròpia i no pertanyia als dominis en general de l'Orde.

L'any 1269, Enego Peris apareix com a comanador de l'orde de Calatrava a la vila de Cretes. Quina casualitat!, aquest personatge era nebot d'Ossenda, senyora del castell de Calaceit, i net de Rotllant de Cambrils. El 15 d'abril de 1271 va rebre de la seva tia els dominis del Mas de l'Ametlla. Enego Peris, en el moment de formar part de l'orde de Calatrava, va deure de fer vots de castedat i pobresa. És molt possible que aquest personatge incorporés el Mas de l'Ametlla dintre dels termes de la vila de Cretes. Més que possible, segur. Tampoc és gens descabellat pensar que Enego Peris fos l'hereu de Cretes i el responsable d'incorporar-la als dominis de l'orde. Cal recordar que per aquestes mateixes dates, els seus oncles, Ossenda i el seu marit, traspassen la meitat del domini de Calaceit a l'orde de Calatrava. Uns

anys abans, els pares d'Ossenda, Sanç de Sarinyena i Oliva, havien traspassat l'altra meitat. En tots aquests documents no hi ha cap referència que l'orde de Calatrava hi mantingui cap dret. En el seu moment, ja vaig demostrar, que el document de 1205 que diu que l'orde de Calatrava va infeudar el castell de Calaceit a Rotllant de Cambrils i Dalmau de Canyelles, és completament fals.

El 6 de novembre de l'any 1295 el bisbe de Tortosa, Arnau de Jardí, va arrendar el senyoriu de la vila de Cretes a l'orde de Calatrava, però després es va negar a pagar, argumentant antics drets feudals, i es va originar un important conflicte. L'any 1300, aquest bisbe, amb una permuta, es va fer amb els drets del Mas de l'Ametlla, però, tot sembla indicar, que l'esmentat lloc ja no tenia jurisdicció pròpia.

Un estudi exhaustiu i profund d'aquest Mas ens resoldria molt dubtes dels primers temps de la història dels nostres pobles, al mateix temps ens explicaria com es van delimitar els actuals termes d'Arenys Calaceit i Cretes. Tinc la sospita que hi poden haver-hi moltes sorpreses.

VIII Jornades Culturals i «Aficiona't», II Mostra de Teatre del Matarranya

// COMARCA DEL MATARRANYA

Al desembre han tingut lloc les VIII Jornades Culturals i la II Mostra de Teatre del Matarranya Aficiona't!, organitzades pel Departament de Cultura de la Comarca del Matarranya. Els actes van començar al Castell de Vall-de-roures, on es va presentar l'exposició col·lectiva, Art Matarranya, d'una trentena d'artistes

de reconegut prestigi vinculats al Matarranya. Aquesta exposició està repartida en tres espais: El Castell de Vall-de-roures, la Sala d'Exposicions de l'Antiga Fàbrica Noguera i el Museu Joan Cabré de Calaceit, llocs on romandrà fins al 26 de febrer. David Arrufat, tècnic de cultura de la Comarca del Matarranya i Ersi Samarà, responsable de l'espai artístic de l'Antiga Fàbrica Noguera, van presentar les activitats i actes de les jornades.

La II Mostra de Teatre, Aficiona't, va ser una veritable «mostra» de teatre professional, de grups d'aficionats del Matarranya –prou consolidats–, i del taller de monòlegs i improvisació, amb la participació dels alumnes inscrits i l'actuació del humorista Boto.

Cal destacar la presentació del treball d'investigació i vídeo «Las fábricas de papel y cartulina de hilo en Beceite», realitzat per la Margarita Celma Tafalla, que va presentar el dia 26 de novembre al Museu Joan Cabré de Calaceit.

La gastronomia tradicional del Matarranya també va tenir el seu lloc en la presentació a Fontdespatla del calendari de la Comarca del Matarranya per a l'any 2012, dedicat als plats típics de la zona.

Carles Terès, guanyador del Guillem Nicolau

// JOSÉ MIGUEL GRÀCIA

El passat dia 15 de desembre es van fer públics els guanyadors dels premis literaris del Govern d'Aragó. Les obres *Licantropia* (en català), *Desmemoria* (en castellà) i *Chuecos Florals* (en aragonès) han estat proposades pel jurat per ser guardonades amb els premis Guillem Nicolau, Miguel Labordeta i Arnal Caveró 2011, respectivament.

El Guillem Nicolau ha estat per a Carles Terès, amb l'obra *Licantropia*, la qual narra una història d'«enllobament» d'uns personatges –l'empremta dels quals ha perdurat en els seus descendents– que recorda els relats basats en la tradició oral, sustentats en el col·lectiu imaginari del nostre territori.

El jurat considera que l'obra és mereixedora del premi perquè «la tradició i la innovació conviuen en una fabulació plena d'imaginació i interès a través d'una estructura

narrativa travada i rica».

Terès Bellès, Carles (Barcelona, 1962), dissenyador gràfic de formació i ofici, de pares d'Estopanyà (Ribagorça) i Queretes (Mataranya), resideix a Alcanyís i Torredarques (Mataranya) de 1993 ençà. Soci d'ASCUMA, i membre de la

Carles Terès, en un indret indeterminat del terme de la Pobla de Llobosa

CELIA ANTOLÍN

Junta en anys passats. Col·laborador habitual, des de 2003, de *Temps de Franja*, ha publicat narracions en català a *Sorolla't* i a la revista infantil, editada a Barcelona, *Cavall Fort*. És membre del col·lectiu d'articulistes *Viles i Gents*. Manté el bloc *L'esmolet*.

I Concurs Literari de Narrativa i Poesia en català «Universidad de Zaragoza»

// REDACCIÓ

La Universitat de Saragossa convoca el I Concurs Literari de narrativa i de poesia en català.

Hi pot participar qualsevol persona que presenti una única obra redactada en català, en narrativa o en poesia. Els treballs, de tema lliure,

hauran de ser originals, inèdits i no premiats en altres certàmens literaris.

L'extensió dels texts oscil·larà, en narrativa, entre 80 i 140 fulls, bé un relat o bé una col·lecció de relats. En poesia, l'extensió serà d'un total mí-

nim de 250 versos, i es podrà presentar un poema sencer o una col·lecció de poemes.

Els originals aniran sense signar i caldrà presentar-ne tres exemplars, fent constar en l'encapçalament el títol. Aniran acompanyats d'un sobre tancat, en la part exterior del qual figurarà l'esmentat títol. Dins el sobre s'inclourà el nom, cognoms, adreça completa i telèfon de contacte, fotocòpia del DNI o passaport i un disquet amb l'obra lliurada al concurs en WORD o text normalitzat.

La presentació d'originals es farà a l'oficina de l'Àrea de Actividades Culturales (Edificio de Información, Universidad de Zaragoza, c/ Pedro Cerbuna 12, 50009 Zaragoza).

El termini d'entrega de les obres finalitzarà l'11 d'abril de 2012 a les 14 hores.

El concurs tindrà una dotació d'un únic premi de 2.000 euros.

«A la vil·la em passen tots els mals i se'm passen les hores. Aquí sóc feliç.»

// CARMÉ MESSEGUER

En un mirador d'excepció sobre el Cinca i enmig de mullarers s'hi troba el jaciment romà de Vil·la Fortunatus. Si us hi atansea, de seguida us vindrà a rebre, potser baixant del tractor, Paco, el guarda i guia del monument des de fa més de vint anys. Amb afabilitat i saber fer us explicarà la història del jaciment, de les intervencions arqueològiques que s'hi han fet i les diverses peces que el componen, tot plegat amant amb certa ironia i alguna anècdota. Si gosseu preguntar, potser us explicarà alguna cosa més del que hi té al guió.

Vil·la Fortunatus és una vil·la romana descoberta als anys 20 del segle passat. A banda d'algunes intervencions prèvies, l'excavació sistemàtica del jaciment va tenir lloc als anys 80 i va traure a la llum la part residencial d'una vil·la, una explotació agropecuària romana que va estar en funcionament entre els segles I i IV dC. El jaciment integra una basílica paleocristiana cons-

truïda al segle V aprofitant part de l'estructura i els materials de la vil·la, que aleshores havia estat abandonada. Dels magnífics mosaics que van eixir a la llum, en destaca un amb la inscripció 'Fortunatus' que ha donat nom a la vil·la. L'any 2004 el jaciment va ser declarat Bé d'interès cultural (BIC) i tot seguit es van emprendre tasques de consolidació i condicionament que el van dotar d'una coberta i d'una passarel·la que en facilita el recorregut.

Per esdevenir agent de protecció del patrimoni, Paco va haver de passar unes oposicions a principis dels 90, però el «màster» l'havia fet prèviament. El jaciment es troba enmig de les terres de son sogre i Paco venia sovint a la finca a festejar. Molts camins havia escoltat el sogre quan acompanyava les visites pel jaciment, també va poder veure-hi tre-

Francisco Casas
CARMÉ MESSEGUER

ballar l'arqueòleg Palol i ell mateix va excavar colze a colze amb Francesc Tusset, a qui –diu– no es cansava mai d'escoltar parlant d'arqueologia. Paco va seguir de ben a prop les darreres obres de condicionament del jaciment sense dubtar a fer les indicacions que va creure oportunes.

Reticent a deixar-se retratar, Paco decideix fer-ho finalment amb la basílica com rerefons, la construcció que singularitza aquesta vil·la romana entre altres del seu gènere. Paco és un home afortunat.

U2

Límits, sobirania i influències (I) // Esteve Betrià

Tal com es comenta en un altre punt d'aquest número de *TdF* –en concret a l'editorial d'*Styli Locus*–, Juan José Mir Vallés és l'autor de la novel·la costumista *Grivas y Tordos*. Tot i que l'argument general de l'obra gira a l'entorn dels amors i les relacions socials entre diferents col·lectius locals de la Canyada de Beric, en alguns fragments de la novel·la l'autor també s'ocupa amb un marcat to crític –gairebé com si es tractés d'un assaig aliè a la trama general de la novel·la– de les relacions culturals i lingüístiques de l'entorn comarcal d'ara fa un segle. En concret a l'inici del capítol V hom llegeix: *La Cañada de Verich es una pequeña localidad [... que] si bien su carácter es netamente aragonés, algo ha influido en él, como en otros pueblos del entorno, la proximidad valenciana, y hasta, si se quiere, sobre todo para los situados más hacia la dirección Este-Nordeste, la de la limítrofe región catalana.*

La caprichosa delimitación político-administrativa de las provincias españolas, al abolir en 1833 los antiguos Reinos, vinculados en una sola soberanía, no tuvo grandemente en cuenta las características de origen étnico, ni sus condiciones topográficas, ni aun siquiera la conveniencia de sus habitantes. Así se da el caso de que Calaceite, Valderrobles, y otros pueblos inmediatos, que ostentan en todos sus aspectos un marcado carácter cata-

lán, y que por la proximidad y más fáciles medios de locomoción deberían pertenecer a la provincia de Tarragona, o bien a la región catalana, si se tiene en cuenta lo inútil y aun perjudicial de estos organismos provinciales; y los enclavados en la zona, cuyo centro es Alcañiz y que están en constante contacto con Zaragoza, pertenecen todos a la provincia de Teruel, con lo que se originan no pocos trastornos en la obligaciones oficiales, únicas que entre unos y otros existen.

Más que eso, y peor aún que eso, la falta de compenetración por la diferente manera de ser de los habitantes de una y otra parte de la provincia. Esa disparidad se revela también en el lenguaje. En el triángulo de tierra comprendido dentro de tres vértices situados, uno en Aguaviva, y formando un lado en amplio arco de circunferencia, desde este pueblo a Calaceite, en sus límites con la provincia de Tarragona; otro lado a partir también del vértice de Aguaviva, siguiendo la divisoria con el Reino de Valencia, hasta Beceite, donde vuelve a encontrarse el límite de Cataluña; y el tercer lado entre este punto, como segundo vértice, cerrando por el límite Teruel con Tarragona, hasta el final de la primera línea, como vértice tercero, no hay un solo pueblo en que no se hable el valenciano o catalán, más o menos influenciado por la proximidad de sus respectivos límites.

Primeres reunions entre Catalunya i Aragó per establir un acord sanitari sòlid

// HUGO SOROLLA

Els consellers de Sanitat d'Aragó, Ricardo Oliván, i de Catalunya, Boi Ruiz, es van reunir el passat 9 de desembre a Saragossa per a acordar la posada en marxa d'una Comissió Tècnica d'Estudi per a avaluar l'assistència sanitària entre les dues regions i dissenyar un acord de col·laboració.

Boi Ruiz va assegurar que «an-teposa» l'atenció a les persones, de manera que no hi hauria d'haver cap problema per a que cap ciu-

Els consellers Oliván i Ruiz a Saragossa després de la reunió
AGÈNCIA EFE

tadà d'Aragó siga assistit als centres de Lleida, perquè hi ha «voluntat política». Per la seua banda, Ricardo Oliván va anar més enllà i va dir que també treballaria per a crear «aliances estratègiques» entre l'hospital de Barbastre i el de Lleida, «per a optimitzar els recursos que hi ha a tots dos».

Un cop acordada la posada en marxa de la comissió, els responsables dels serveis de salut de Catalunya i d'Aragó van realitzar aquest 15 de desembre la primera reunió tècnica per a començar a dissenyar un model administratiu per a l'atenció sanitària dels pacients de la Franja, en paraules del conseller Oliván, «estable i permanent». De fet, segons Oliván, l'acord ha de garantir que «es puga mantenir la normalitat de l'assistència sanitària en el futur».

Els tècnics han començat a ela-

borar un model d'atenció entre les comunitats autònomes, que inclourà contraprestacions econòmiques o de compensació de serveis. Els dos executius pretenen que aquest sistema siga un referent per aplicar a tot l'estat, ja que en totes les comunitats es produeixen aquests casos entre zones limítrofes.

Les dues administracions celebraran noves reunions fins a assolir una proposta satisfactòria. De moment, i mentre no s'arribe a una solució òptima, la Generalitat de Catalunya ha traslladat una ordre a l'hospital Arnau de Vilanova de Lleida en la qual es remarca explícitament que es preste atenció sanitària als pacients aragonesos.

Els tècnics analitzaran quines són les compensacions per l'atenció sanitària als ciutadans de les comunitats veïnes, sempre tenint en compte, segons asseguren fonts de la Generalitat a l'agència EFE, que els problemes administratius mai no poden suposar cap obstacle per a l'atenció d'aquests pacients.

NO SOM D'EIXE MÓN

El futur // Francesc Ricart

Ja som a la nova legislatura espanyola. En un panorama marcat per la terrible crisi econòmica, el PP ha guanyat per golejada el PSOE a l'Espanya espanyola i ara estem esperant episodis gens afalagadors a la vista del temporal i de la victòria dels qui han pintat el mapa espanyol de color blau.

De fet, a la Franja ja fa temps que ens trobem en una cruïlla gens fàcil des del punt de vista dels qui manen, que són els mateixos que ja van guanyar les municipals als ajuntaments més grans i a la *Comunidad Autónoma*; val a recordar, però, que tampoc no hem tingut gaires opcions de fer costat al PSOE després de tants anys en el govern. Perquè no ens enganyéssim, si ens referim a la cosa del català, els anomenats socialistes, amb el «deure acomplert» de la Llei de llengües, només van intentar complir l'expedient sense molestar l'Aragó espanyol, mantenint els mínims de l'ensenyament del català a l'escola, però sense haver fet res o molt poca cosa pel català a l'administració i als mitjans o, per exemple, per recuperar els topònims i continuem aguantant l'aberració de llegir arreu *Benabarre*, *Tamarite*, *Zaidin*, *Peñarroya*...

Pel que fa al litigi per les obres d'art del bisbat de Lleida, tam-

poc no sabem com acabarà: aquests anys, des de l'aterratge dels *Opus Dei Men* a Torreciudad, hem vist com l'aragonesisme s'exacerba amb l'operació «devolvednos las joyas!». Una mena de martingala per fer clients de patent aragonesa a base de cultivar els baixos instints, com va fer Marcelino Iglesias, sense cap vergonya, en qualificar el paper dels catalans davant el litigi com el dels espanyols en allò dels Papers de Salamanca.

Quin futur ens espera a la Franja? Quant a la crisi econòmica, els auguris són preocupants perquè no se sap veure el final del túnel i la penitència pot ser llarga, però hem d'entendre, com diuen els *Manel*, que ens n'eixirem. Pel que fa a la llengua catalana, els entesos parlen del fet esperançador de mantenir-ne la transmissió generacional a tot l'àmbit lingüístic, però que per garantir el futur del català, diuen, caldrà comptar amb un Estat perquè si no a Europa als catalans no ens tenen en compte i quedem per sota de llengües amb menys parlants, com el maltès, l'estonià, el letó, el lituà, l'eslovac, l'eslovè, que tenen darrere, ai las!, un sacrosant estat.

Ara m'he perdut... Si parlo del català, de quin Estat parlo?, d'Andorra? Qui s'empararà de la Franja? Bon any 2012!

Els xiquets refugiats del front d'Aragó a la casa Johnstone de Tossa de Mar (1938-1939)

// VIRGILI IBARZ

El 2011 s'ha publicat *Un hotel a la costa (Tossa de Mar, 1934-1939)* de Nancy Johnstone (Barcelona, Tusquets Editors). El 1934, Nancy i el seu marit, Archie Johnstone, van decidir abandonar Londres i construir un hotel a la Costa Brava, a Tossa de Mar. L'hotel es va construir en un turó, davant de la platja. Archie és un veterà periodista escocès que porta anys treballant per al *News Chronicle*, en Fleet Street, l'artèria periodística de Londres. Nancy té trenta anys, i està convençuda de que a Tossa començaran una nova vida, amb l'avantatge afegit de poder explotar a fons les seves capacitats literàries.

D'aquesta experiència, Nancy Johnstone publicarà dos llibres en Faber & Faber, *Hotel in Spain* (1937), i la seva seqüela, *Hotel in Flight* (1939). Un hotel a la costa és un relat compactat d'aquells dos llibres. La introducció, edició, traducció i *post-scriptum* són de Miquel Berga. Ens hem detingut en els capítols dedicats als nens refugiats del front d'Aragó, que componen una història colpidora.

El 1935 va obrir les seves portes l'Hotel Johnstone. Hi van acudir turistes anglesos que van descobrir el mar i el paisatge de la Costa Brava. Però el 1936 l'interès turístic dels anglesos va donar pas a la visita de responsables de guerra, de poetes i pintors simpatitzants de la causa republicana o de personalitats britàniques. El 1938, davant les dramàtiques circumstàncies de la retirada republicana, van decidir transformar l'hotel en una colònia humanitària per a nens refugiats. Així l'Hotel Johnstone es va convertir en la Casa Johnstone.

El 1938 es produeix l'ofensiva de l'exèrcit franquista sobre el front republicà d'Aragó. Van caient Alcuibierre, Tierz, Siétamo, Barbastre, Lanaja, Tardienta, Sariñena, Grañén, Fraga. A mesura que l'exèrcit franquista va avançant, moltes famílies es refugien a Barcelona, i poste-

La Casa Johnstone, acabada d'edificar i envoltada de vegetació.

(A baix) Detall de la Casa Johnstone a l'actualitat. L'antiga edificació és ara un annex dins les instal·lacions de l'hotel Don Juan. (Fotografia de Fernando Casal. © Fernando Casal.)

riorment a França. Els nens refugiats de la Casa Johnstone són d'alguns d'aquests pobles.

Els Johnstone es posen en contacte amb la International Solidarity Fund exposant el seu projecte de crear a Tossa una colònia per a nens refugiats. Al cap de pocs dies van rebre una nota de Solidarity Fund acceptant amb gratitud la seva oferta. Nancy exposa que estaven asseguts a la terrassa quan van veure arribar els primers nens. Són nou nens que van caminat en fila, amb un aire patètic, commovedor. Van acompanyats d'un mestre, que els diu que vénen d'Aragó. Una nena més decidida els diu que es diu Maria Josefa, i que té set anys, la seva germana petita es diu Carmen i té cinc anys. Una altra nena es presenta: es diu Josefina i té tretze anys. En el relat no apareix cap cognom, ni el nom de cap poble dels nens refugiats.

Al cap d'uns dies, van veure aparèixer una columna de dinou nens pel camí de la Casa Johnstone. També procedeixen dels pobles del front d'Aragó. Nancy confessa que si els

Una pàgina del llibre

haguessin dit que acabarien tenint cura de 28 nens a Espanya, els hagués donat un atac de riure. La situació tenia un punt surrealista, però esperava que tot sortiria bé. El mèrit era d'aquelles criatures aragoneses que es van adaptar ràpidament a la seva nova vida a la Casa Johnstone.

Els nens van poder celebrar el Nadal de 1938. Nancy recorda que el plat estrella de la festa de Nadal va ser l'arròs amb llet i canyella. Podien repetir tantes vegades com volguessin. El gener de 1939 van veure que començava l'èxode cap a França. La situació era caòtica, i Barcelona estava sent bombardejada. Archie, Nancy i els nens es van preparar per a marxar. Un cop passada la frontera, es van trobar que no tenien cap lloc on anar. Finalment els van destinar al camp de concentració de Les Haràs, als afores de Perpinyà. Posteriorment els nens van ser traslladats a Besançon, prop de la frontera suïssa. No sabem si els nens es van quedar a França o van tornar als seus pobles. Els que han sobreviscut ara tenen entre 75 i 85 anys.

Exposició

7.10.2011 – 1.4.2012

Sala 1

Publicitat a Catalunya 1857-1957. Roldós i els pioners

L'exposició repassa l'origen de la publicitat moderna a Catalunya i el paper rellevant de pioners com Rafel Roldós, que van convertir Barcelona en el motor de l'activitat publicitària a Espanya.

Exposició

1.12.2011 – 8.1.2012

Sala 2

La Vall de Boí, Patrimoni de la Humanitat

L'exposició presenta el llegat mil·lenari del conjunt romànic de la Vall de Boí en el desè aniversari de la seva declaració com a Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO.

Exposició

17.11.2011 – 16.3.2012

Jardí

Castellers, Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat

Exposició fotogràfica amb motiu del primer aniversari de la declaració dels castellers com a Patrimoni de la Humanitat per part de la UNESCO.

styli 6 locus

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja: una eina d'intercanvi literari

Literatura en castellà a la Franja

Quan en plena adolescència vaig llegir *Ré-quiem por un campesino español*—novel·la intitulada anteriorment *Mosén Millán* i hipotèticament ambientada en Alcolea de Cinca— de Ramón J. Sender, vaig trobar-me en primera pàgina amb un text sorprenent, si més no per a mi: “*Cuando el bautizo entraba en la iglesia, las campanitas menores tocaban alegremente. Se podía saber si el que iban a bautizar era niño o niña. Si era niño, las campanas —una en un tono más alto que otra— decían: no es nena, que es nen; no es nena, que es nen. Si era niña cambiaban un poco, y decían: no es nen, que es nena; no es nen, que es nena. La aldea estaba cerca de la raya de Lérida, y los campesinos usaban a veces palabras catalanas. [...] En la torre las campanillas menores seguían tocando: no es nena, que es nen, y los campesinos entraban en la iglesia, donde esperaba Mosén Millán ya revestido.*” Entenc que *Mosén Millán* ha estat la primera obra literària aragonesa publicada en castellà que deixa entreveure la realitat lingüística del català a l'Aragó en incloure-hi una breu frase —en realitat, un mimologisme de tradició popular— en català i en perfecta ortografia catalana.

Amb tot, cal dir que, pel que sabem, la primera novel·la en castellà clarament ambientada en terres de la Franja que inclou breus frases o paraules catalanes és *Grivas y tordos* de Juan José Mir Vallés, mestre de professió nascut a Aiguaviva de Bergantes el 1877 i mort a Múrcia el 1953. Tot i que el 13 de juliol de 1933 Juan José Mir finalitzava la redacció d'aquesta novel·la costumista ambientada en la Canyada de Beric, l'obra no s'editarà fins al 2005. Prèviament, el 1990, s'edità la novel·la *Sadurija* de Ramón Mur, obra ambientada a Bellmunt de Mesquí, localitat estretament unida a l'autor —nascut a Pamplona— de la novel·la. El 1991 s'edità el recull de contes i narracions *Los duendes del Matarraña* de Francisco Javier Aguirre, nascut a Logroño però que ha dedicat a les terres del Matarranya una trilogia literària constituïda, a més de *Los duendes del Matarraña*, per *Noches del Matarraña* (2004) i *La dama del Matarraña* (2009). Tots dos autors —Ramón Mur i Francisco Javier Aguirre— han promogut la traducció al català de les seues respectives obres d'es-

cenari matarranyenc, i així s'ha editat amb el títol *Los follets del Matarranya* (2009) i traducció d'Antoni Bengochea, la primera obra de la trilogia de Francisco Javier Aguirre, mentre són ja traduïdes i en procés d'edició la novel·la *Sadurija* i el recull de narracions *Noches del Matarraña*.

El 1997 s'imprimeix en la ciutat sueca de Göteborg la novel·la en castellà *Moret* d'Eliseo Vinaja Tiñena —originari de la Torre del Comte—, obra ambientada en els darrers anys de la dècada dels anys quaranta del segle passat en terres de l'antiga Ilercavònia, és a dir el Matarranya i les Terres de l'Ebre en general, i que conté algunes paraules i frases en català, en aquest cas escrites en ortografia peculiar. També a la Franja central trobem alguna novel·la en castellà ambientada en l'Aragó catalanòfon. Així Antonio Beltrán Odri, de Fraga, publica el 1991 *El pueblo dicta sentencia*.

En el capítol de memòries —de la literatura del jo— en castellà d'autors nascuts a les terres aragoneses de llengua catalana, cal destacar l'obra de José de Dios Amill, de Fraga, *La verdad sobre Mauthausen* (1995), *Toda una vida: Memorias de un calaceitano*. José Blanc Sanmartín (1997) i *De Calaceite a Mauthausen. Memorias de Raimundo Suñer* (2006) —totes dues obres en edició a càrrec de Miquel Blanc—, *En las prisiones de España* (2003) de Ramón Rufat Llop (Maella, 1916–Vilanova i la Geltrú, 1993), *Vida de un republicano español nacido a orillas del río Tastavins* (2005) de Manuel Antolín Agud, *La casa del Sabinet. Historia de una familia de derechas* (2007) de Pedro J. Bel Caldú, de Fòrnols —autor també de la recopilació de relats *La caverna: sociedad secreta* (2010)— i, parcialment, el recull d'articles *Festeadoras* (2006) de Fernando Arnau Vallés, de Vall-de-roures, publicats al *Diario de Teruel* en 1998 i 1999.

En altres gèneres de creació literària, la presència del català en les escasses obres pensades i elaborades en castellà (bàsicament poesia) és, pràcticament, nul·la. Tampoc sembla que l'ambició literària dels autors de versos i articles locals vulga anar més enllà del clos municipal o de la satisfacció personal.

Iniciativa Cultural de la Franja

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja

Direcció:
Artur Quintana

Consell de redacció:
Pep Espluga
Loli Gimeno
Carme Messeguer
Hèctor B. Moret
Màrio Sasot

Disseny:
Esteve Betrià
Ricard Solana

Redacció
C/. Major 4
44610 CALACEIT
tempsdefranja@telefonica.net

Impressió i producció
Terès & Antolín s.c.
info@teresantolin.com

Dipòsit legal: TE-57/2009

Sadurija

II. La iaia Ventura va morir el dia de sant Martí de 1890, però segueix vigilant des del retrat d'Albesa al carbonet

Fragment de la traducció d'en Juli Micolau de la novel·la d'en Ramon Mur *Sadurija*. Alcanyís: CESBA 1990.

La Maria Omedes va baixar les escales amb un cresol a la mà dreta, mentre amb l'esquerra subjectava les puntes de la toqueta creuades sobre el pit. Va obrir la porta de la quadra i va arribar fins a la pallisseta, dormitori habitual dels criats i mossos de mules de la casa.

—Xic, Panxaca! La mitja per a les sis. Aixeca't!

Panxaca es va incorporar, va badallar i es va traure la pesa lentament, però amb gran estrèpit. Va tirar d'una punta de la borrassa i se la va posar per baneler fins arrossegar-la sobre el mur que separa la pallissa dels estables de les cavalleries. Va prendre dos grapats de civada, d'un doble llançat a un racó, i ho va barrejar entre la palla. Les dos mules suportaren com cada matí el turment despertar de Panxaca, però van agrair l'esmorzar que el mosso els havia preparat i en donaren bon compte amb compassat i monòton mastegar.

A la quadra del fondo hi havia un cavall de muntar i una burra torda. Panxaca la va deslligar i va estirar-la pesadament. L'animal va seguir de mala gana amb el morro estirat. Al carrer lluià un sol incipient que daurava els cims dels Cirerals. La somereta va beure llargament als abeuradors de la plaça, convidada pel suau xiular de Panxaca. Quan la pollina va concloure, el mosso es va rentar a la tercera pila. Per a la rentada va utilitzar el ritual de costum. Introduí els avantbraços, primer l'esquerre i posteriorment el dret, com remenant-los o bressolant-se a l'aigua. Després es va passar les mans humides per la cara i el pèl. Abans de refregar-se-les contra els calçons, les va sacsejar.

Panxaca va lligar el ramal de la mula a l'anella del pati i va entrar a la cambra baixa a posar-se la muda dels dies de

festa o per als viatges. Va despenjar una albarda i l'assentà al llom de l'animal. Li va subjectar la tafarra a les natges, estrenyè la cingla davall la panxa i va col·locar la sària sobre el bast. Per acomodar la bona muntura, va cobrir tot l'aparell amb una manta de quadros i serrells.

La Maria Omedes va baixar nombrosos embalums que Panxaca va anar col·locant a les bosses de la sària, a un i l'altre costat de la cavalleria. Quan tot va estar a punt, Maria va pujar a demanar a la propietària, que, al poc, va apareixer al replà de l'escala, recolzada solemnement sobre la gaiata inseparable dels seus últims anys.

Na Ventura es movia amb senyoriu, encara que sense abandonar mai el seu aspecte auster i la severitat de les dones camperoles del Baix Aragó.

Aquell cinc de novembre de 1890 la senyora Ventura tenia setanta-dos anys. A pesar de les greus i freqüents xacres de la vellesa, no podia imaginar que iniciava un viatge sense retorn i que tornava definitivament a la casa dels seus pares, de la que va eixir el 1837 per complir el deure d'emparentar els seus cognoms amb els d'una altra família molt principal de la Terra Baixa.

Van travessar la plaça, eixint del poble pel portal de Ferreries. Panxaca obria camí tirant del ramal de la pollina. A pocs passos, seguien Maria Omedes i na Ventura. Passaren el pont sobre el barranc de les Escodines i enfilaren el camí per la Sort. A l'arribar a la capelleta del Pilar, Panxaca va quadrar l'animal a la vora d'una roca i la senyora Ventura, prenent la cadira va muntar a cavall amb les dos cames cap al costat esquerre. La burra, obligada pel pes, va rompre en un galop momentani, però Panxaca la va con-

trolar i li va marcar el ritme agarrant la tafarra a manera de timó. La Maria Omedes tancava la comitiva. Van pujar la serra i descendiren per la vall fins arribar al Pas d'en Soro. No es van detindre al pou i va ser al poc d'iniciar l'últim repetjé cap al mas quan la burreta va fer una revolada brusquement en l'intent de sortejar uns cantelluts del camí. Na Ventura va caure damunt de la cuixa dreta. Panxaca i Maria quedaren com petrificats, sense voluntat per a reaccionar. El criat no s'atrevia a oferir el seu braç a la senyora fins que la Omedes va pretendre en va incorporar-la.

—Peret, Peret, baixa!, va cridar esbojarrat Panxaca.

Lo tio Peret vivia del treball a jornal per als més benestants del poble i per dos rals complia la noble missió de traure l'excusat de la casa Membrado i remoure-ho després amb palla. Aquell dia el tio Peret feia plegadors per a la recol·lecció d'olives en dos bancals del Pas d'en Rei. Va baixar a la vall abans d'eixir el sol, soltà el parell en donar l'àngelus i quan anava a traure el carretell de l'alforja, va sentir cridar a Panxaca. Un parell de jornalers improvisaren una lliitera amb uns carrejadors o tiràs, una espècie d'escaleta que utilitzaven per a rompre els terrossos del costat de les oliveres. Així van pujar els criats a la seua

ama fins al mas.

En una tartana dels Ejerique s'endugueren la senyora Ventura, que finà a Valldalgorfa el dia de Sant Martí. L'enterrament doble, segons costum, va costar tres-cents trenta-i-vuit rals.

Joaquín Membrado i Ventura Ejerique es van casar el 1837, un dels anys més durs de la guerra civil. El dia trenta de maig se pactaren a Valldalgorfa les capitulacions matrimonials i les núpries se celebraren als pocs dies a l'església parroquial de la Mare de Déu de la Nativitat davant del sacerdot mossèn Mariano Membrado, germà del nuvi.

Els novençans van arribar al poble un dia de juny cap al tardet. La serra de Sant Josep s'estenia com una llarga sanefa grisosa, record permanent de les barbaritats de Cabrera, que manà arrasar els pinars per aguaitar millor les forces de l'enemic. El cadell dels empelts, va anunciar una prometedora collita d'olives, i el verd dels horts de La Miranda, cuidats amb mirament, rodejaven el camí com per a donar la benvinguda al viatger d'aquells primers dies d'estiu.

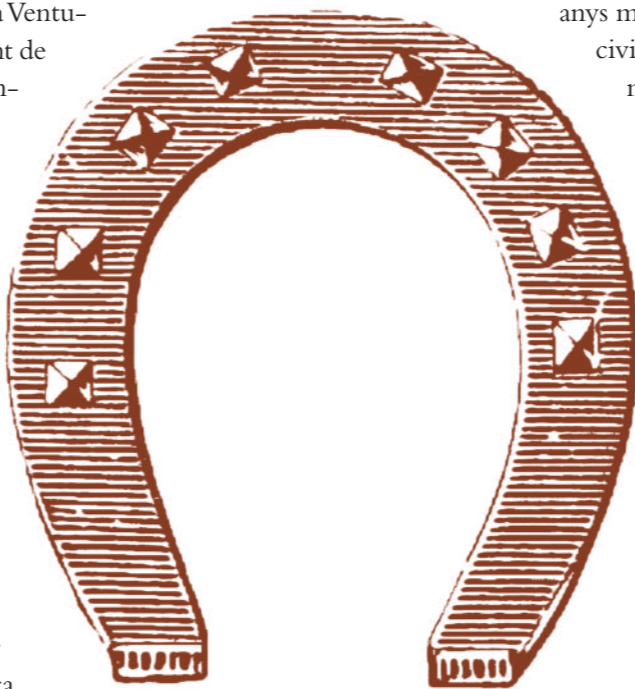
El capellà Membrado sabia ocupar el lloc que li corresponia en cada moment. Aquella tarde es trobava a l'hort de la Font d'en Cases i fins allí hagueren d'a-

nar la jove parella per a retre-li acatament. Fidel a la tradició i conseqüent amb els seus principis, el clergue va assumir amb màxima obstinació la faena d'alliçonar la seua jove cunyada sobre el passat de la família que ella hauria de governar en el futur. Mentre Joaquín pujava a l'Abellar per a donar una volta per les tires de vinya, el mossèn i la jove retornaren al poble pel camí del bassot i, de tant en tant, el vicari es detenia amb molta cerimònia per a posar més gran èmfasi en determinats capítols del seu relat.

Amb ocasió de la santa visita del 30 de setembre de 1624, va contar mossèn Mariano a Ventura, l'arquebisbe de Saragossa, fra Juan de Peralta, va rebre, com obsequi de l'ajuntament de la vila, una egua de tres anys, comprada per dos germans tractants de bestiar que tenien ramals de cavalleries a Castellot, Mirambell i en altres punts del Maestrat terolenc. I conten que la egua va traïr cert dia l'arquebisbe i el va tirar a terra, a l'altura de Pina, tornant una tarde a Saragossa. Enterats del contratemps, els mulers del Maestrat van demanar ser rebuts en audiència pel malferit prelat. Jo sóc poc amic dels miracles, però es conta també que els nostres avantpassats proporcionaren a fra Juan de Peralta un reime que el va restablir a l'instant dels seus mals.

—També al meu poble es parla amb molta unció d'eixe prodigi, va advertir Ventura Ejerique.

—Diuen, va continuar el prevere amb gest d'incredulitat, que l'arquebisbe va sanar per unes infusions de sadurija que els meus avantpassats li van fer prendre i gràcies a un emplastre de rames de la mateixa planta banyades en oli pur d'oliva durant dos-cents anys.

Sadurija de Ramon Mur: la novel·la de la terra

Era l'any 1990 quan Ramon Mur, periodista de llarga trajectòria, ofería la seua primera novel·la: *Sadurija. Anales secretos de la casa Membrado*, una crònica sobre una nissaga baixaragonesa de Bellmunt del Mesquí, de la qual prové el mateix autor. Sobre la base d'una rica documentació conservada a l'arxiu familiar, l'obra recrea dos-cents anys de la història dels Membrado, des dels seus orígens com a casa forta rural fins a la seua extinció en la figura de Juan Pío, l'hereu solter i sense fills, que morí l'any 1923.

Mitjançant salts temporals, la realitat novel·lada utilitza la sadurija —herba curativa banyada en oli que venia la família— com a pretext i origen simbòlic d'una fortuna que progressa amb enllaços matrimonials comarcals ben triats. Així apareixen dones fortes com la Ventura Ejerique, de Valldalgorfa, la darrera matriarca, juntament amb la branca borda que inicia la Francisca Latorre, de Pena-roja, mare de Merigildo Peres lo Dotoret, criat pels masovers, que morirà afusellat a Navarra durant les guerres carlines al crit de "sadurija". Los fills legítims se dediquen a administrar lo patrimoni familiar, següen la carrera eclesiàstica del poder i beneficis a l'Església local o, a mesura que avancen los temps, estudien i participen de la política caciquista del segle XIX o de l'esperit regeneracionista que busca el progrés del camp i la seua gent.

Cartes, diàlegs, contes, docu-

>>

ments, coples... s'introdueixen a la narració i configuren un teixit sobre el qual desfilen al mateix temps los protagonistes benestants, pastors, curanderos, prostitutes, rapsodes, mosses de servir..., i d'altres vinguts d'altres terres: soldats, viatgers, frares humils... Són les figures d'un paisatge que és també personatge, des dels carrers bellmuntans al barranc de les Escodines, la Font d'en Cases o el pas d'en Soro, amb les capitals –Alcanýis, Saragossa, Terol o Madrid– al fons. Los noms de la terra van de la mà amb les paraules catalanes, que es colen amb naturalitat dins del text castellà en forma de diàlegs o frases genuïnes, malnoms, apel·latius, professions, plantes silvestres, faenes agrícoles, ferramentes perdudes, remeis populars... Este és un tret característic de l'obra, que la fa única dins

del panorama literari aragonès en castellà, perquè no solament descriu una realitat lingüística sinó que, alhora, converteix les veus autòctones en un signe de la identitat.

Ara està en preparació la traducció al català de la novel·la de la terra de la saduriya. D'esta manera tornaran a reviure en tota la seua expressió original un món perdut rural, tradicional en los seus costums i activitats i travessat per epidèmies de còlera, guerres, furts, enamoraments, festes sacres i profanes, figures de sants venerats o secrets enigmàtics al voltant del cicle etern de la vida que es renova.

M. D. Gimeno

Montserrat Gort Solé

Montserrat Gort Solé és de Lleida (1963) amb lligams franjatins a Mequinensa i Torredarques. És mestra i llicenciada en Belles Arts, i de tot això treballa a Barcelona. Té molta obra gràfica, escultura i llibre- i poemes-objecte, difosa en nombroses mostres col·lectives i individuals. Des del 1999 el grup "Túrnez i Sesé" ha difós la seua poesia en concerts i discs.

Paranys

2010

A l'ombra del dolor,
—quina vergonya—
creixia sense alè
la meravella.
Ningú no va poder tastar-ne el most.
I enverinat pel suc
del temps perdut,
va anar deixant malsons
esclaus d'enyors
dels anys passats farcits amb mil excuses.

Amb una bena als ulls

2010

Mentre el calze pervers de l'angoixa
et sacseja la visió de les fulles,
l'arbre et reptava
només estant.
S'imposa amb la presència
però albires més enllà per no mirar
i donant la culpa al vent
trobava la calma.

Ara vindrà l'hivern
i despullat d'excuses,
el tronc no et permetrà cap més engany.

Des que tu

1999 - Forma part de la sèrie *Ma-eternitats*

Des que tu
m'estires els papers i em prens el llapis,
faig els millors poemes
les millors cartes
els millors cants.
Però ningú no podrà mai saber-ho
perquè tu
m'estires els papers i em prens el llapis.

Victòria

16 de març de 2011

Amb el vist i plau del cap surto a combatre
duc l'espasa del coratge preparada.
L'enemic el porto al mig de la cuirassa
i em defensa a tort i a dret mentre m'ataca.
S'alça un núvol de basarda que amenaça
d'engolir-se'm l'esperit, la meua vida,
si no aturo la mentida que vol vèncer
disfressada de virtut, la gran batalla.

Paro en sec. L'engany es bat en retirada
deixo caure l'armadura i les ferides
He vençut al vencedor, ara sóc lliure.
Amb el vist i plau del cor surto a rendir-me.

A l'aire lliure

2004

Als núvols
viure.
Al vent
escriure.
I un tip
de riure
a l'aire.
Lliure.

Tot i així

2009

Passo de costat
per no fer nosa
amb l'ai al cor
i un nus al païdor.
Però em traeix el gruix
del moll dels somnis
que vessa sang ferit
per l'estretor.